

Russ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Наш језик

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 1—2

Buch-Bleich

PG

1224

AIN37

ser. 2

v. 10-11

Exenta

LIBRARY

JUN 27 1960

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
BERKELEY

БЕОГРАД 1960

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Сийвановић: Стварање дужине претходног самогласника или прелаз <i>а у о</i>	1—9
2. М. С. Московљевић: О називима неких пољопривредних алатки	10—17
3. Св. Марковић: <i>Зайошлен, зайошлѣње или зайослен, зайослѣње</i>	18—23
4. Берислав М. Николић: О неким особинама стила и језика Милана Богдановића	24—28
5. Живојин Сийанојчић: Једна врста непотпуних реченица код савремених писаца	29—43
6. Михаило Павловић: Настава српскохрватског језика у Француској	44—54
7. Душанка Игњатовић: О роду именице <i>бол</i>	55—59
8. Звездана Павловић: <i>Једноичији, једнодужији, тримирији, седмирији</i>	60—63
9. Ђорђе Трифуновић: <i>Свила шавлија</i>	64—65
10. Језичке <i>йоуке</i>	66—68

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик д-р АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ
Секретар Уређивачког одбора д-р Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1960

Слог Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Космајска 28, Београд

ЗАПОШЉЕН, ЗАПОШЉЕЊЕ ИЛИ ЗАПОСЛЕН, ЗАПОСЛЕЊЕ?

Једно од најизразитијих неслагања између језичке теорије и праксе јесте облик трпног придева глагола *зайослиѝи* и од њега изведених именица. На једној страни правопис прописује облике *зайошљен*, *зайошљење*, *зайошљеносѝ* и сл., на другој, у пракси се употребљавају, готово искључиво, облици *зайослен*, *зайослење*, *зайосленосѝ* и сл. Језичком осећању су ови други облици сасвим блиски — они први су му страни, не одговарају му.

Има у језику још сличних случајева наслагања теорије и праксе, удаљавања праксе од теорије, као напр. нејотованье гласа *л* у неким именицама изведеним од трпног придева глагола VII (Белићеве) врсте као што су *зайалење*, *освеѝлење*, *уселење* и сл., али је оно ограничено само на именицу, док трпни придев има нормално образовање, са јотованим *л* (*зайаљен*, *освеѝљен*, *усељен* и сл.) а исто тако и именице изведене наставком *-осѝ* (*зайале-носѝ*, *освеѝљеносѝ*, *насељеносѝ* итд.). То значи да узрок овогласовном отступању код глаголске именице лежи у самој глаголској именици.¹

Међутим у оном првом случају, код трпног придева од глагола *зайослиѝи* и именица изведених од тог придева, дејотованье је потпуно, оно се јавља у свим случајевима. То значи да треба поћи од трпног придева и у њему тражити узрок овом гласовном отступању.

Б. Николић је у овом истом часопису поменуо неколико случајева који би могли утицати да дође до овог отступања.² Али их је одмах све и одбацио. Међутим, нешто је морало

¹ В. о томе у чланку проф. Белића „Летење, седење“, Наш језик, нова серија, књ. VII, 217—222.

² В. Наш језик, нова серија, књ. VIII, 259—262.

утицати да овај трпни придев, једини, „искочи“ из системе која се тако чврсто држи у језику (исп. замислити: замишљен, упростити: упрошћен, стеснити: стешњен и сл.).

Међу осталима Николић помиње и могућност аналогije, под утицајем придева *йослен*, али сматра да она није лингвистички оправдана јер прави придеви у нашем језику не утичу на трпне у правцу њиховог гласовног мењања.

Међутим, изгледа да баш овде треба тражити решење. Не у самом придеву *йослен*, већ у постојању сложеног придева са супротним значењем *бесйослен* и у његову односу према придеву *йослен*. Док је основно значење придева *бесйослен* „који је без посла, који није заузет послом, докон, залудан“ (за докона човека каже се: „Беспослен поп и јариће крсти“), придев *йослен* поред значења „радљив, марљив, вредан“ (код Вука налазимо само значење *радни*, напр. послени дан, послено доба), значи и „који је у послу, који је заузет послом“. Он дакле, има шире значење од сложеног придева, јер значи и стање и особину („заузет послом“ и „вредан“) — онај други значи само стање („који није заузет послом“). Значење особине придева *йослен* обичније је — значење стања ређе, данас већ помало архаично, као што нам то показују следећи примери из речничке грађе Српске академије наука:

Не могу те сад чути, *йослен* сам (Нушић, Сабр. дела V, 136); И *йослен* и беспослен свет (Дело 1899, књ. IV, 55); *Послен* и беспослен свет врви на све стране (Венац 1925, књ. X, 50); Доћи ћу вам кад знам да нисте *йослени* (Змај, Збирка речи); Долазили трговци и *йослени* људи (П. С. Петровић, Мл. курјак, 165).

У овај однос *йослен*: *бесйослен* умешао се трпни придев *зайосљен*, по значењу потпуни опозитум придеву *бесйослен*, који је потиснуо из употребе придев *йослен* у поменутом значењу, али је под утицајем овога и придева *бесйослен* добио облик са нејотованим крајњим сугласником основе. Данас је његова употреба у том значењу, стања, сасвим обична, што видимо из следећих примера:

Тијех је дана до зла бога *зайослен* био (М. Цар, Од Јадрана. . . , 8); Вазда је био *зайослен* (Великановић, Сријем. приче, 44); Ја сам у јутро нешто *зайослен* (Лисичар, Припов.,

71); Она је била силно *зайослена* (Косор, Миле, 52); Највећи део људи нису љубоморни зато што су увек *зайослени* (Дучић, Сабр. дела 6 (5), 232); Хоће јој се! — промрмља стара једнако *зайослена* (Ћипико, За крухом, 196); Уз њу главоња мачор; и он, *зайослен*, преде (М. Настасијевић, Из тамног вилај., 45); *Зайослену* човјеку вријеме је кратко (М. Влајинац, Пољ. привр. у нар. послов., 86).

Употребљен атрибутски, трпни придев *зайослен* (запошљен), као и многи други трпни придеви, значи стање, одн. резултат радње (*зайослени* људи према *незайосленим* људима); он, дакле, у таквој употреби постаје прави придев. Губећи своје временско значење, и у предикатској употреби („он је запошлен“ не значи да се запошлио, да су га запошили, да је престао бити незапошлен и сл., већ да је у стању запошлености, да је у послу, да је заузет послом), трпни придев је почео губити везу са глаголом, а то је довело, под утицајем правог придева са истим значењем, и до слабљења гласовног закона везаног за глагол, у овом случају јотовања.

Цео овај процес могао се овако развијати. Првобитни однос правих и трпних придева са врло блиским значењем, *йослен* : *бесйослен* и *зайослен* : *незайослен* (одн. *зайошљен* : *незайошљен*) поремећен је јављањем новог односа *зайослен* (*зайошљен*) : *бесйослен*, при чему је први парњак, под утицајем придева који је потиснуо (*йослен*) и његовог опозитума (*бесйослен*), примио облик који данас има, тј. *зайослен*.

Тако на једној страни имамо придевски однос *зайослен* : *бесйослен* (Он је јако *зайослен*, Он седи *бесйослен* и досађује се), а на другој глаголски *зайослен* : *незайослен*, место *зайошљен* : *незайошљен* (*Зайослен* је отпре годину дана, *Незайослен* је већ два месеца).

Без обзира на ово објашњење о постанку облика *зайослен*, остаје као сигурно да се овај облик мора усвојити јер је он готова чињеница: језичка стварност ставила нас је пред свршен чин. И *зайослен* и речи изведене од њега *зайослење*, *зайосленост*, *зайосленик* дубоко су укоренење у нашем језичком осећању, док су нам облици са извршеним јотовањем (*зайошљен*, *зайошљење* и др.) страни, и поред тога што се у тој категорији речи ова промена

доследно врши (исп. *мислићи* : *замисљен*, *промишљен*, *мишљење* и сл.).³

И у разговорном и у књижевном језику данас је готово у искључивој употреби облик са неизвршеним јотовањем. Поред већ наведених примера ево још неких за илустрацију:

Једино *зайослен* оним што ће рећи Мартићу (Велм. Јанковић, И. Мандушић, 25); Духови су *зайослени* бригама (Рад. Јанковић, Дани и год., 73); Картонажа и индустрија... је била добро *зайослена* (Прив. прегл. 1924, 1/3); Надзорник мора бити уз своје питомце кад они нису *зайослени* (Крив. зак. 1930, 69); Санитетско особље *зайослено* по државним болницама (Санит. зак. 1927, 141); Она је била *зайослена* бијелим швелом (Ђалски, Диљем доме, 14); Знало се... да је осам до десет људи код њега *зайослено* (Трешчец, У м. свијету, 103); С улице чује се мањи жамор *зайослених* чељади (Ћипико, За крухом, 179).

Лутао је тражећи *зайослење* (Д. Радић, Три килом., 148); Надајући се да ће... доћи до *зайослења* (Д. Максимовић, Како они живе, 144); Да добије ново *зайослење* (Р. Бојић, Змије на асф., 204); Није нашао *зайослења* (Н. Симић, Бркићи, 168); Добио сам *зайослење* (Давичо, Међу Марк. партиз., 314); Друго *зайослење* (Шовари; Гогољ, Припов., 345); Мора наћи неку могућност *зайослења* (Симић, Дикенс, Вел. очекив., 302)

Град неуморне *зайослености* (Јагић, Спомени I, 139); Користе се газдином *зайосленошћу* (Св. Ћоровић, Цел. дела, 286); Мати је била с том његовом вечитом *зайосленошћу* незадовољна (В. В. Јанковић, Дечак, 21); О његовој *зайослености* око виле (Лисичар, Припов., 73); Због *зайослености* радног света (М. Влајинац, Моба, 99).

Радници и *зайосленици* (Срп. књ. гласник 1921, III, 195); И сви трамвајски *зайосленици* (И. Секулић, Записи, 46); Војска чиновника *зайосленика* (И. Секулић, Анал. трен., 16).

³ Сличан однос постоји и између глагола (*за*)*мислићи* и придева *мислен*, али до неких поремећаја у том односу није дошло јер нису постојали исти лексичко-семантички услови као у односу *зайослићи* : *йослен* (*мислен* и *бес-мислен* нису опозити као *йослен* и *бесйослен*, није било мешања у значењу између *мислен* и *замисљен* итд.).

Јављање нејотованог трпног придева и од њега изведених именица унело је знатне поремећаје и у друга образовања од ове основе, у итеративни глагол и његове изведенице. Поред правилног *зайошљавати*, *зайошљавати* и сл. употребљавају се и образовања са неизвршеним јотовањем, најчешће са завршетком *-ивати* : *-ујем*; *ређе -авати* : *-авам* :

За неколико година ће *зайосливати* до 1.000 радника (Преглед 1927, 28/2); Израбљивао га је и *зайосливао* (Хрв. коло 14,62); Он се на то не осврће, но је једнако као и прво *зайослује* (Ћипико, Припов., 188); Не *зайослују* више од два помоћника (Привр. преглед 1924, 34/3); *Зайослује*. . . више од десет хиљада глава (Крлежа, Госп. Глемб., 20); Држава је дужна да их уздржава и *зайослује* (Ф. Мажуранић, Од зоре. . ., 192); Становништво се све више *зайослује* (Развитак 1938, 140).

49 предузећа. . . су *зайославала* преко 10.000 радника (Преглед 1948, 70); *Зайославаће се* (Закон о чиновн., 1928, 15); Правилник о *зайославању* (Исто, 15); Економски значај смоларења је. . . у *зайославању* (М. Влајинац, Привр. летопис III, 161); Још нема услова за његово *зайославање* у индустрији (М. Филиповић, Етничке прил., 410).

Док се правилан облик итеративног глагола чешће налази у поменутој речничкој грађи, у њој нема ни једног јединог примера за облик трпног придева свршеног глагола који прописује нормативна граматика, тј. *зайошљен*, изузев једног са именицом *зайошљење* (Радник који тражи *зайошљење* — Р. Чолаковић, Записи I, 147) и једног са именицом *зайошљеник* (Красне *зайошљенике* запошљава у свом. . . заводу — Винавер, Хашек, Швејк III, 31).

Речничка грађа не мора бити прави одраз стања у језику, и она то није увек. Читачи књижевних дела из којих се црпе грађа за речник обично запажају прво оно што је мање обично, неправилно, што „запне“ њихову језичком осећању. И то подвлаче да би и исписали за речничку грађу. Нема сумње да би великој већини, да не кажемо свакоме читачу, пре запео за око облик *зайошљен* и сл. него *зайослен* и сл., јер је овај други ближи језичком осећању и лако промакне пажњи читаочевој. То значи да би оних првих облика, *зайошљен* и др., требало да буде знатно више —

кад би их писци употребљавали. Ако су пак облици са јотованим сугласником основе обични у употреби, као што је случај са изведеним учесталим глаголом, у грађи се чешће налазе:

Који га *зайошљава* (Капитал, књ. II, 328); Да *зайошљава* своје дивизије (Зоговић, На попр., 252); Да се. . . *зайошљавају* и жене (Симић, Кронин, Звезде гледају. . ., 325); Радници које *зайошљава* (Б. Манојловић, Књ. о здрављу, 353); *Зайошљавање* радне снаге (Кидрич, Привр. проблеми, 275); Потреба за *зайошљавањем* у привреди (Полит. 1949, 13200/3) итд.

Овакво стање апсолутне превласти облика *зайослен* над обликом *зайошљен* намеће нормативној граматичкој једино могућно решење: дати облику *зайослен* (*зайослење* и сл.) равноправност са оним другим, правилним обликом, па ће време учинити своје. Какав ће бити тај резултат — то је само по себи јасно.

Св. Марковић